KNOWLEDGE

ERNATIONAL JOUR

Scientific & Applicative Papers

Vol. 10.1

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

Scientific & Applicative Papers

Vol. 10.1

2-4.10. 2015

AGIA TRIADA - GREECE

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT
SKOPJE, MACEDONIA

KNOWLEDGE

International Journal Scientific and Applicative papers V10/1

Editing Board
PhD Vlado Kambovski, PhD Robert Dimitrovski, PhD Predrag Trajković, PhD Maria Kavdanska, PhD Svetlana Trajković, PhD Zivota Radosavljevik, PhD Margarita Koleva, PhD Mile Matijević, PhD Nonka Mateva, PhD Jugoslav Ziberovski, PhD Rositsa Chobanova, PhD Aleksandar Nikolovski, PhD Jove Kekenovski, PhD Marija Knezevik, PhD Ilija Nasov, PhD Irina Singaveskaya, PhD Nonka Mateva, PhD Dzulijana Tomovska, PhD Oliver Dimitrijevik, PhD Nedzat Koraljik, PhD Nebojsha Pavlovik, PhD Nikolina Ognenska, PhD Dimitrija Popovski, PhD Lisent Bashkurti, PhD Tome Naumov, PhD Trajce Dojcinovski, PhD Jana Merdzanova, PhD Zoran Srzentic, PhD Nikolai Sashkov Cankov

Preparing and correction: Liljana Pushova, Martina Nedelkovska

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje
For editor
PhD Robert Dimitrovski

KNOWLEDGE
International Journal Scientific and applicative papers V10/1

ISSN 1857-92

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD, President of Macedonian Academy of Science and Arts, Skopje (Macedonia)

- Prof. Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Rosica Cobanova PhD, Bulgarian Academy of Sciences (Bulgaria)
- Prof. Ilija Nasov PhD, Research and Development center PLASMA, Skopje (Macedonia)
- Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, Director of PhD Institute, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Anka Trajkovska Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, (Serbia)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University "Goce Delcev", Shtip (Macedonia)
- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO , Bitola (Macedonia)
- Prof. Sasho Korunoski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Cvetko Andreevski, Vise rector, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Margarita Koleva PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Aleksandar Donchev, MIT University, Faculty of Law, Skopje (Macedonia)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Ljupco Naumovski PhD, Forum for Mobility and Research, Bitola (Macedonia)
- Prof. Oliver Iliev PhD , Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Dimitrija Popovski PhD, Faculty of Sport, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Aleksandr Korablev, PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petrsburg State Forest Technical University, Saint Petrsburg (Russian Federation)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper

(Slovenia)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
-Prof. Isa Spahiju PhD, International Balkan University (Macedonia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technologogical Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational center, Skopje, Macedonia
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Sasha Kicoshev PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics , University of Novi Sad , Subotica (Serbia)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Zoja Katru PhD, Prorector, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Baki Koleci PhD , University Hadzi Zeka , (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, (MNE)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar" - Varna (Bulgaria)
- Prof. Nedjad Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina) - Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)

- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law University of Kragujevac (Serbia)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Svetlana Trajkovic PhD, High college for professional applied studies, Vranje (Serbia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus – Faculty of Management, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Rumen Stefanov, PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovd (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, Dean, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Nikola Bozkov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Vasil Pehlivanov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
- Prof. Erzika Antic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
- Doc. Marija Kostić PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Sandra Živanović PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Nebojsa Pavlovic PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Venus Del Rosario, Arab Open University (Philippines)
- Nishad M. Navaz, Kingdom University (India)

CONTENTS

EDUCATION – KNOWLEDGE – POWER 20

Robert Dimitrovski PhD 20

Laste Spasovski PhD 20

CONTEMPORATY VIEW ON LEADERSHIP IN ORGANIZATIONS 27

Izet Zeqiri 27

Brikend Aziri 27

WHY ADULT EDUCATION MANAGEMENT? 31

Prof. Viara Gyurova, ScD 31

PEDAGOGICAL TRAINING - DEVELOPING OF PROFESSIONAL COMPETENCES 36

Assoc. Prof. Snezhana D. Yanakieva, Phd 36

THE INFLUENCE OF THE EMPLOYEES EDUCATION LEVEL ON THE KNOWLEDGE MANAGEMENT IMPLEMENTATION WITH THE FOCUS ON MACEDONIAN ORGANIZATIONS 41

Sanja Nikolic Ph.D 41

Sreten Miladinoski Ph.D 41

DISSEMINATION OF PATENT INFORMATION AS A FACTOR OF TEHNOLOGICAL DEVELOPMENT 45

Prof. Marina Jovićević Simin PhD 45

Prof. Dušan Ristić PhD Emeritus 45

Prof. Miladin Kalinić PhD 45

VALIDATION OF COMPETENCIES OR HOW THE POWER OF KNOWLEDGE AND SKILLS CHANGE LIFE 49

Assoc. prof. Vanya Bozhilova, PhD, 49

THE IMPACT OF THE INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE KNOWLEDGE MANAGEMENT 54

Prof. Mirjana Sekulovska Ph.D 54

Ivona Sekulovska 54

THE ROLE OF FEEDBACK IN IMPROVING LEARNING PROCESSES AND LEARNING OUTCOMES 58

Nina Daskalovska 58

THE ROLE OF LOCAL SELF GOVERNMENTS AND INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN REGIONAL AND LOCAL DEVELOPMENT 64

Svetlana Trajkovic PhD 64

Zoran Antic 64

STRATEGIC MANAGEMENT DEVELOPMENT INDUSTRY WITH RESPECT TO PRODUCTION 72

Slobodan Stafanovic PhD 72

Gordana Mrdak PhD 72

KNOWLEDGE ECONOMY AND HUMAN CAPITAL 77

PhD Jevtic Petronije, prof. 77

Jevtic Miroslava 77

COMPONENTS OF KNOWLEDGE MANAGEMENT: COMPETITIVE MANAGEMENT AND HUMAN RESOURCE MANAGEMENT 87

Liljana Stosic Mihajlovic PhD 87

DEVELOPING FUNDAMENTAL SKILLS AT STUDENTS USING TECHNOLOGICAL EDUCATION 95

Assoc. Prof. Diana St. Mitova, Ph. D 95

FROM PERCEPTION THROUGH UNDERSTANDING TO CREATIVE IMAGINATION 100

Senior asst. prof. Milena Levunlieva PhD 100

TRAINEE'S DIARY – A MANDATORY ELEMENT IN STUDENT NURSES' GRADUATE PRACTICE 104

Assoc. prof. Daniela Taneva, DSc 104

Nedyalka Boycheva, Assistant Professor 104

Yordanka Tzokova, Senior Lecturer 104

RESEARCH WORK WITH THE STUDENTS - BRAINSTORMING AS A METHOD FOR SOLVING PROBLEMS IN THE SOCIAL SPHERE 107

Sonya Ilieva PhD 107

„EMILINA'S ABC BOOK" – EARLIEST CHILDHOOD LITERACY SUPPORTED BY EMOTIONAL INTELLIGENCE DEVELOPMENT 111

Prof. Violeta Dimova, PhD 111

Assist. Professor Marija Emilija Kukubajska, PhD 111

PARTNERSHIP SCHOOL SCHOOL FAMILY – NECESSITY IN THE INTEGRATION OF THE CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN EDUCATION 115

Ambera Duka 115

Ermira Tati 115

DEVELOPMENT OF PROJECT THINKING IN SOCIAL PROGRAMMING 119

Venelin Terziev, Prof., D.Sc., Ph.D., Eng. 119

Evgeniy Stoyanov, Prof., Ph.D. 119

MODERN BUSINESS COMMUNICATION 132

Valentina Radulović, Mlađan Mićić, Danijela Manić 132

MANAGING COMMUNICATIONS IN BUSINESS PROJECTS 136

Prof. Branislav Stanisavljevic 136

BODY LANGUAGE AS NON-VERBAL COMMUNICATION 141

Assoc. prof. Vance Bojkov PhD 141

Assoc. prof. Ruslan Pencev PhD 141

Darjan Bojkov PhD 141

STUDENTS' PERCEPTION OF COMPUTER-BASED TESTING AT MEDICAL COLLEGE, MEDICAL UNIVERSITY PLOVDIV 149

Dipl.eng. Angelina Kirkova-Bogdanova 149
Assoc. prof. Nonka Mateva, DSc 149
Dipl.eng. Yordan Marchev 149
Diruhi Amudjian 149
PROJECT DEVELOPMENT IN SOCIAL PROGRAMMING **153**
Venelin Terziev, Prof., D.Sc., Ph.D., Eng. 153
Evgeniy Stoyanov, Prof., Ph.D. 153
TASKS TABLES IN MATHEMATICS EDUCATION IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES FOR FOURTH GRADE OF THE PRIMARY SCHOOL IN BULGARIA **162**
Assistant Professor Zlatina K. Sharkova Ph.D. 162
DATA TABLES IN MATHEMATICS EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL **166**
Assistant prof. Gabriela Kirova PhD 166
МАТЕМАТИЧЕСКО ЧЕТЕНЕ В ПРОЦЕСА НА РЕШАВАНЕ НА ПРОБЛЕМНИ СИТУАЦИИ ПО МАТЕМАТИКА В НАЧАЛНИТЕ КЛАСОВЕ **169**
М-р Валентина Чилева 169
ART AND CULTURE EDUCATION THROUGH THE WHOLE LIFE GUARANTOR FOR INTELLIGENT GROWTH AND INTERCULTURAL UNDERSTANDING **174**
Prof. Evgeni Velev Ph.D 174
Mr Sanja Ivanovic 174
Mr Nebojsa Boskovic 174
THE LIBRARY – INFORMATION ACTIVITY AIMED TOWARDS "THE DIGITAL KNOWLEDGE" **179**
Suzana Kotovchevska PhD 179
READING STRATEGY INSTRUCTION **183**
Maja Stanojević Gocić PhD 183
MODERN DEMOGRAPHIC CHALLENGES AND KNOWLEDGE AS AN ESSENTIAL FOUNDATION OF THE NEW ECONOMY 188
Kamelia Petkova, PhD 188
BASIC FEATURES OF AKMEOLOGY IN TEACHERS EDUCATION **194**
Assoc. Prof. Neli Dimitrova PhD 194
CRITERIA FOR EVALUATION OF SCHOOL BY THE STUDENTS **198**
Tanya Hristova 198
ALTERNATIVE FORMS OF FINANCIAL INVESTMENTS AS AN EXOGENOUS DETERMINANT FOR MF DEVELOPMENT (the case of the R. Macedonia) 203
Nebojsa Cvetanovski, Ph. D 203
THE UNDERPERFORMING SCHOOLS TURNAROUND – METHODOLOGICAL AND EMPIRICAL APPROACHES 208
Rumiana Budjeva, Ph.D. 208
CREDIT RISK IN THE THREE LARGEST BANKS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA FOR THE PERIOD 2008-2013 213

Prof. Blagoja Spirkoski Ph.D. 213
Dip. econ. Emilija Dimitrievska 213
THE APPLICATION OF DIFFERENT METHODS OF FUNDING AND THEIR EFFECTS ON THI FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS 218
Exec. Dir. Igor Slavkoski, M.Sc 218
Assoc. Prof. Savo Ashtalkoski, PhD 218
Ass. Prof. Irena Ashtalkoska, PhD 218
POSITIVE IMPACTS OF THE PUBLIC OFFERING OF THE SECURITIES 222
Liljana Pushova, MSc 222
FUTURE RISKS OF BUSINESS PERFORMANCE ACCEPTANCE 226
CONDITIO SINE QUA NON 226
MINIMIZING CRISIS CONSEQUENCES 226
Dejan Andrejević MSc 226
RELATIONSHIP BETWEEN CAREER DEVELOPMENT OF EMPLOYEES AND FINANCIAL PERFORMANCE OF ORGANIZATIONS 231
Ass. Prof. Irena Ashtalkoska, PhD 231
Assoc. Prof. Savo Ashtalkoski, PhD 231
Exec. Dir. Igor Slavkoski, M.Sc 231
APPLICATION OF THE SYSTEM AND THE PROBABILISTIC APPROACHES IN RISK PROGNOSTICATION IN THE SOCIAL ORGANIZATIONS 237
Ivelina Peneva Ph.D 237
THE RELATIONSHIP BETWEEN MARKET ORIENTATION AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE 241
Marina Kantardjieva, PhD 241
BUSINESS ANGELS AND THE NEED FROM THEIR INVOLVEMENT FOR FINANCING THE ECONOMY OF MACEDONIA 246
Aleksandar Dejanovski, PhD 246
Aleksandra Cibreva Jovanovska, PhD 246
Biljana Buzlevski, MSc 246
Dragan Jovanov, MSc 246
LABOR MEDIATION DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF QUALITY OF SERVICES PROVIDED BY LABOR OFFICES 252
VenelinTerziev, Prof., D.Sc., Ph.D., Eng. 252
Ekaterina Arabska 252
HUMAN RESOURCE MANAGEMENT 267
Dejan Dimitrijević 267
Marija Dimitrijević 267
Marko Janković, PhD 267
IMPROVEMENT OF EMPLOYMENT POLICY IMPLEMENTATION BY INCREASING EFFECTIVENESS OF ACTIVITIES IN LABOR OFFICES 270

Venelin Terziev, Prof., D.Sc., Ph.D., Eng. 270

Ekaterina Arabska 270

THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS HAS HIGHLIGHTED THE NEED FOR TRANSPARENCY IN THE MANAGEMENT **285**

Mirjana Matovski, PhD., Assistant Professor 285

Zorica Siljanovska, PhD., Assistant Professor 285

THE IMPORTANCE OF THE STRATEGIC MANAGEMENT OF THE UNIVERSITIES **289**

Liljana Pushova MSc 289

Maja Randzelovic, MSc 289

Marko Jankovic, PhD 289

THE CACOPHONY OF THE COMMON EU INVESTMENT POLICY **294**

M.Sc. Daniela Cvetanovska 294

STATISTICAL PROCESSING AND ANALYSIS OF RESEARCH RESULTS BASED ON THE EXAMPLE OF THE QUESTIONNAIRE: 'THE POPULATION'S OPINION ON DIRECT FOREIGN INVESTMENTS IN MACEDONIA' 299

MS Aleksandra Penjisevic 299

ЕМПИРИСКА АНАЛИЗА НА ЗАДОВОЛСТВОТО НА КОРИСНИЦИТЕ ОД ТЕЛЕКОМУНИКАЦИСКИТЕ УСЛУГИ **306**

Стојан Коцев М-р 306

MODERN FINANCIAL MARKETS **314**

Milos Nikolic 314

JOINT CRIMINAL ENTERPRISE IN THE THEORY AND PRACTICE OF INTERNATIONAL LAW **322**

Academician Miodrag N. Simović 322

Dragan Jovašević 322

PERSONALITY CHANGES DURING COMBAT – RELEVANT RESEARCH **332**

Aleksandar Grizhev, PhD 332

CIVIL SOCIETY AND CIVIL CONTROL OVER ADMINISTRATION **337**

Chief Assist. Gergana Kresnaliyska PhD 337

MUTUAL INCISIVENESS AND DEPENDENCY BETWEEN EDUCATION AS A FUNDAMENTAL SOCIAL ACTIVITY AND LIBERTY AS ETHICAL-POLITICAL IDEAL **342**

Prof. Dragor Zarevski, Ph.D 342

COMPLETE ADMINISTRATIVE SERVICES BY THE TAX ADMINISTRATION **347**

Chief Assist. Prof. Margarita Cheshmedzhieva, PhD 347

INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS AND KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PHARMACEUTICAL INDUSTRY **351**

Katerina Anchevska Netkovska 351

Jasmina Tonik Ribarska 351

Aleksandra Grozdanova 351

ON THE CONSTITUTIONAL APPEAL AND THE NEED FOR ITS APPLICATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA 355

Biljana Karovska – Andonovska 355

MODERN THEORETICAL DETERMINATIONS AND BASIC INTELLIGENCE ATTRIBUTES ARE ESSENTIAL WHEN DEFINING THE INTELLIGENCE 363

Mitko Kotovchevski PhD 363

Blagica Kotovchevska MA 363

CYBER SPACE AND CYBER WEAPONS - NEW SECURITY CHALLENGES 367

Katarina Jonev 367

Hatidza Beriša PhD 367

CRIMINAL LAW IN THE LISBON TREATY AND THE POLICE AND JUSTICE COOPERATION IN CRIMINAL MATTERS 372

Ivica Josifovic, PhD 372

Zlatko Keskoski, PhD 372

CRITICAL CONDITIONS AND EXPERIENCES IN COMBAT 378

Aleksandar Grizhev, PhD 378

Dimitar Grizhev, M.Sc. 378

EXTRADITION OF SUSPECTS OR ACCUSED AND CONVICTED PERSONS FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA 383

Assistant Professor Vladimir M. Simović 383

Assistant professor Marina M. Simović 383

PARADIGMATIC-DOCTRINAL METHOD IN THE EDUCATION ON HISTORY OF POLITICAL IDEAS 391

Assoc. Prof. Boris Manov PhD 391

TOURISM AND CRIME 396

M-r Pakiza Tufekdji 396

АПСОЛУТНИ И РЕЛАТИВНИ ПРИЧИНИ ЗА ОДБИВАЊЕ НА ПРИЈАВАТА ЗА ТРГОВСКА МАРКА 400

Асс. м-р Милица Шутова 400

THE ROLE OF MARGIN OF ERROR IN MEASUREMENT OF PUBLIC OPINION (THE CASE OF THE CURRENT ELECTORATE OF TIRANA, ALBANIA) 408

MSc Fatbardha Doçi 408

BULGARIA 2015 – INEQUALITIES AND POVERTY 411

Assoc. Prof. Dr Veselin Bosakov 411

OTTOMAN-TURKISH DIPLOMATICS 416

Prof. Mahmut Celik, Ph.D. 416

Prof. Jovanka Denkova, Ph.D 416

COMMUNICATION AND PROFESSIONAL ACTIVITIES IN THE PROCESS OF EDUCATION OF MEDICAL PROFESSIONALS IN HEALTH CARE 423

Petya Kasnakova, PhD 423

PSYCHOLOGICAL IMPLICATIONS OF THE INFORMATION ACQUIRED BY 427
INSTANT COMMUNICATION 427
Prof. Liljana Batkoska Ph.D 427
Elena Koseska B.Ed 427
CONTEMPORARY APPROACHES 432
FOR REHABILITATION IN CHRONIC DISEASE PATIENTS 432
Desislava Bakova 432
Nonka Mateva 432
Biyanka Tornyova 432
TRUST TO THE HEALTH SYSTEM – ATTITUDES AND EXPECTATIONS AMONG THE COMMUNITY 436
Assoc. prof. d-r Nikola Sabev, PhD 436
KINESITHERAPY AND THALASSOTHERAPY IN REHABILITATION 440
OF PATIENTS WITH ANKYLOSING SPONDYLARTHRITIS 440
Assistant Doctor Snezhina Georgieva 440
HEALTH EDUCATION DIRECTED TO THE DEVELOPMENT OF SKILLS FOR HEALTH 443
Diana Kireva 443
Ekaterina Petkova 443
POWER OF KNOWLEDGE MANAGEMENT - MANAGEMENT IN HEALTHCARE 446
Mr Oliver Dimitrijević 446
Marijana Šmelcerović mr 446
Jelena Stojanović mr 446
Mr Miodrag Šmelcerović 446
ORGANIZATION AND AIM OF TRAINING IN SPECIALITY "DENTAL TECHNICIAN"-MEDICAL COLLEGE-MEDICAL UNIVESITY-PLOVDIV 449
Yordan Kovachev 449
Mihaela Varneva PhD 449
IMPORTANCE OF WAY OF EATING, OBESITY AND METABOLIC SYNDROME 453
Vasilka Ilieva, Nina Koleva, Anna Mihaylova, Bozhidarka Hadzhieva, Petya Koleva 453
ASSESSMENT OF ATTITUDES TO NEW APPROACHES IN EAP OF STUDENTS IN BACHELOR MEDICAL MAJORS 456
Ivaylo Dagnev, Maria Saykova, Maya Yaneva 456
BACTERIA OF GENUS *SALMONELLA* IN MILK AND MILK PRODUCTIONS 459
Jasmina Stojiljković 459
Zoran Stojiljković 459
BASIC ADVERSE DRUG REACTIONS AND DRUG INTERACTIONS ASSOCIATED WITH STATIN TREATMENT 463
Maria Georgieva-Kotetarova, Ivanka Kostadinova 463
ERGOTHERAPY FOR CHILDREN WITH AUTISM 468

Maria Vakrilova Becheva PhD, Maria Bojkova PhD , Nina Belcheva, Zoya Koleva, Raina Petrova 468
STAKEHOLDERS INVOLVMENT IN HTA ACTIVITIES: MULTIFACETED PROFILE, MOTIVES AND INCENTIVES 473
Assistant professor Ralitsa Raycheva 473
STRESS MANAGEMENT IN THE ORGANIZATIONS FROM THE PUBLIC SPHERE **478**
Assist. Olga Chorbadzhiyska PhD 478
TEACHING PROFESSION AND "BURNOUT" SYNDROME **482**
Maria Proshenska, Penka Argilashka, Maria Kukularova 482
THE REHABILITATOR'S PLACE IN IT HEALTH TOURISM IN BULGARIA **486**
Radoslava Katsarska, Penka kruskova, Gergana Pavlova ,Daniela Taneva 486
THE ROLE OF PRACTICAL TRAINING IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE NURSES
Assoc. Prof. Biyanka Torniyova, Ph.D 489
Assist. Prof. Snezhana Dragusheva 489
Assist. Prof. Dr. Penka Petleshkova 489
BIOLOGICAL TREATMENT OF WASTE WATER **494**
Ph.D.Erhan Mustafa 494
Prof.d-r Blagica Cekova 494
WASTE WATER TREATMENT WITH MBR REACTOR **498**
Ph.D.Erhan Mustafa 498
Prof.d-r Blagica Cekova 498
MINERALNI IZVORI POTENCIJALI VRANJSKE BANJE **502**
Mr Jelena Marković 502
dr Tomislav Ilić 502
Goran Marković MSc 502
DEMOCRATIC PARTIES AND ENVIRONMENT IN SERBIA WITH A FOCUS ON THE NOISE IN BELGRADE **506**
Mile Rakić Phd 506
UTICAJ EKOLOŠKIH FAKTORA NA BILJKE **513**
Mr Jelena Marković 513
dr Svetlana Stevović 513
MSc Milica Stevović 513
ZEOLITES AND THEIR CHARACTERISTICS AS EXCHANGERS OF NH_4^+ IONS **518**
Prof. d-r Blagica Cekova 518
Viktorija Bezhovska 518
Filip Jovanovski 518
COMMERCIAL OSTRICH PRODUCTION **523**
Daniela Belichovska, PhD 523
Katerina Belichovska, PhD 523

ИМУНЕН ОТГОВОР НА МАДОНОСНАТА ПЧЕЛА (APIS MELLIPHERA) ПРИ ВИРУСНИ И ДРУГИ ИНФЕКЦИИ 528
Проф. д-р Румен Вълчовски 528
Проф. д-р Мишо Христовски 528
Светла Аспарухова 528
AIR QUALITY IN THE CITY OF VRANJE IN 2013 529
PhD Gordana Bogdanović 529
REMOTE SENSING TECHNIQUES APPLICATION IN ENVIRONMENTAL PROTECTION - MONITORING FOREST HEALTH 534
Jovana Džoljić MSc, Prof. Ljiljana Đordević Ph.D 534
CNC CONTROL AND CAD&CAM SYSTEMS 538
Dr Zoran Janjić, prof. 538
THE CHARACTERISTICS OF THE SPEECH SIGNAL AND APPLICATION IN SIGNAL COMPRESSION 545
Mr Goran Petković 545
INTELIGENTNI SISTEMI U SAOBRAĆAJU ELEKTRONSKA NAPLATA PUTARINE 549
Dr Nebojša J. Dimitrijević, prof. 549
POSSIBILITY EXPRESSION CHARACTERISTICS QUALITY 554
OF ELECTRONIC DEVICES MOTOR ENGINE 554
Vojislav Krstic MSc 554
SOLVING PROBLEMS IN WOOD PARQUET PRODUCTION BY USING "7 STEPS" OF WORLD CLASS MANUFACTURING (WCM) METHODOLOGY 559
Uros Svrzic 559
ANALIZA TEHNOLOŠKOG POSTUPKA IZRADE NAMEŠTAJA 567
POMOĆU PARETO METODE 567
Sci Damjan Stanojević 567
MODELING AND SIMULATION OF THE HYBRID BOND GRAPH 575
FOR QNET ROTARY PENDULUM TRAINER 575
Dragana M. Trajković 575
RECOVERY OF GOLD FROM CERAMIC CPUs BY MEANS OF *AQUA REGIA* 581
Prof. Srdjan Tasic PhD 581
Irena Tasic PhD 581
APPLICATION OF THE VKO–ARAS METHOD WHILE SELECTING THE CFL 585
Momcilo D. Vujicic, Zdravković Ivana 585
IDENTIFICATION OF FAMILY HOUSING 596
Prof. Vangjel Dunovski Ph.D 596
TRANSPORT CORRIDOR 10 - OPPORTUNITY FOR LOCAL DEVELOPMENT OF MUNICIPALITIES IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA THROUGH TECHNOLOGICAL INDUSTRIAL DEVELOPMENT ZONES 601

dia. Ljupco Balkoski 601

prof. Vangel Dunovski Phd 601

PhD Candidate Radmila Tomovska 601

ASPECTS OF THE HANDICRAFT-INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN ELBASAN PREFECTURE IN THE TIME-PERIOD 1912-1939 606

Florinka Gjevori 606

Zhulieta Kadilli 606

THE UNIVERSAL LANGUAGE OF ART AND INTERCULTURAL COMMUNICATION 611

Assoc. prof. Mjumjun Tahirov PhD 611

Goran Dinic PhD 611

Ms Dejan Andrejevic 611

TRADITIONS, CUSTOMS, AND FOLKLORE OF ETHNIC COMMUNITIES IN BULGARIA: FAMILIAR AND UNFAMILIAR 616

Assoc. Prof. Albena Nakova Ph.D 616

FACTOR STRUCTURE OF TECHNICAL AND TACTICAL ACTIONS OF THE SECOND PLACEMENT NATIONAL TEAM, SPAIN AT THE WORLD CHAMPIONSHIP IN FUTSAL, THAILAND 2012 621

Aleksandar Popovski PhD 621

m-r Goran Kirov 621

BED AS HUMAN'S BASIC NEED – ARCHITECTURAL AND SOCIOLOGICAL ASPECT 626

mr Ružica Stojanović 626

THE METAPHOR OF JOURNEY AS A FLOW ALLEGORY OF TIME IN DINO BUZZATI'S NARRATIVE 634

Associate Prof. Elda Talka 634

MYSTERIOUS-IMAGINARY WORLD OF MIRRORS IN CHILLDREN'S LITERATURE 638

Prof. Jovanka Denkova, Ph.D 638

Prof. Mahmut Celik, Ph.D. 638

THE CONCEPT *GRUSHA/KRUSHA* IN BULGARIAN AND RUSSIAN LINGUACULTURES 645

Irina Manova 645

EXTRACTING KNOWLEDGE FROM LITERATURE: READING BACON'S *THE NEW ATLANTIS* 650

Yildiray Cevik 650

SOCIAL DEVELOPMENT EFFECTS IN THE LINGUISTIC SYSTEM OF ELBASAN VARIANT 653

Dr. Manola Kaçi (Myrta) 653

MOOD OF THE VERBS IN ENGLISH AND ALBANIAN LANGUAGE 657

Isa Spahiu, PhD 657

PINTEREST AS A POWERFUL TOOL IN THE LANGUAGE CLASSROOM 663

Anka Veselinova, MA 663

Nevena Ristova, MSc 663

USING COMPUTER, THE INTERNET AND MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE LEARNING 667

Marsida Dedja 667

STRATEGIC WRITING TECHNIQUES TO TEACHING CONTROLLED AND FREE WRITING IN EFL CLASSES 671

Juliana Çyfeku PhD 671

Lindita Kaçani PhD 671

GRAMMATICAL CATEGORIES OF NOUNS IN ALBANIAN AND ENGLISH 676

Aida Kurani 676

Suzana Samarxhiu 676

THE SUB-TEXTUAL ELEMENTS IN NORMAN MAILER'S *OF A FIRE ON THE MOON* 680

Marsela Turku PhD 680

PARTICIPLE AS VERB FORM VS. PARTICIPLE ADJECTIVE 683

PhD Suzana Samarxhiu 683

PhD Aida Kurani 683

THE TRANSMISSION OF KNOWLEDGE AND ALBANIAN NATIONAL REVIVAL IN THE NINETEENTH CENTURY 686

Dr. Fabiola Kadi 686

THE POWER OF THE ALBANIAN WORD IN THE POETRY OF ALBANIAN NATIONAL RENAISSANCE 694

Greta Jani PhD 694

THE ORIENTATION OF THE CHILDREN LANGUAGE IMPOSED FROM THE POWER OF THE LINGUISTIC FORMS 699

Helena Grillo (Mukli) PhD 699

THE ROLE OF LEXICAL COMPETENCE DURING THE PROCESS OF TEACHING AND LEARNING ITALIAN AS A FOREIGN LANGUAGE 704

Entela Mustafaraj 704

Svjetllana Titini 704

ENGLISH COURSEBOOK AS A SAFE FRAMEWORK FOR TEACHING, IN THE ALBANIAN CONTEXT - DIFFERENT VIEWS FROM ELEMENTARY AND SECONDARY TEACHERS ON ENGLISH COURSEBOOKS USED IN THE ALBANIAN CONTEXT IN KORCA REGION 710

Edlira Xega 710

PARALLELS BETWEEN MJEDJA POETIC AND MODERN POETIC 720

Edlira Macaj PhD 720

ISSUES OF MODERN METHODS USE ON THE ALBANIAN LANGUAGE TEACHING 724

Suela Kastrati PhD 712

A WORLD OF WORDS – REFLECTING ON THE POWER OF LANGUAGE IN ROALD DAHL'S *THE BIG FAT GIANT* AND ITS ALBANIAN TRANSLATION 730

Eriola Qafzezi PhD 730

NEW ARRIVALS IN THE LEGAL TERMINOLOGICAL LEXICON AFTER THE '90 735

Svjetllana Titini PhD 735

ALBANIAN STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS ITALIAN, THEIR COMMON MISTAKES AND THE WAY THESE ARE DEALT WITH BY LANGUAGE TEACHERS 740

PhD. Eglantina Gerveni 740

CLASSROOM MANAGEMENT FOR YOUNG ENGLISH LANGUAGE LEARNERS **748**

Dorela Kaçauni (Konomi) 748

THE POETICS OF MINIMALISM IN "THE HOUSE ON MANGO STREET" BY SANDRA SCISNEROS **752**

Marisa Kërbizi 752

INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE AND THE INTERCULTURAL SPEAKER **756**

Irena Papa 756

THE LANGUAGE OF ERNEST KOLIQI ON THE BOOK "SAGGI DI LETTERATURA ALBANESE" **759**

Behari Aseda 759

REFLECTION ON THE TRANSLATION OF IRONICAL EXPRESSIONS OF "GULLIVER'S TRAVELS" IN ALBANIAN LANGUAGE **762**

Alma Karasaliu (Qose) 762

STYLE AND NARRATIVE TECHNIQUES IN JANE AUSTEN'S NOVELS **769**

Ma. Kamela Boriçi 769

FIGURAT FEMËRORE TEK "KËNGA E ROLANDIT" DHE "CIKLI I KRESHNIKËVE" **773**

Drita Isufaj 773

KATE CHOPIN: AN AUTHOR AHEAD OF HER TIME **779**

Florinda Boriçi MSc 779

SEKTORIALIZIMI I HISTORISË NË KURRIKULËN SHQIPTARE - KLASA PESTË (PËRPARËSITË DHE PROBLEMET) **781**

Fatmira Mulliçi MSc 781

MATJA E PERFORMANCËS SË ORGANIZATËS „BALANCED SCORECARD"(BSC) SI SISTEM I MATËS **787**

Prof.Dr.Baki Koleci 787

Redon Koleci 787

Dr.Sc.Violeta Koleci 787

MARRIAGE AND FAMILY IN THE ALBANIAN SOCIETY **790**

Mimoza Shqefni 790

THE VALUE OF SOCIETY'S KNOWLEDGES IN THE INDIVID'S LIFE **793**

Diana Mone 793

ALBANIAN TOURISM REGRESS OR PROGRESS? **797**

Nevila Çinaj PhD 797

STUDIM MBI PERFITIMET ENEGJITIKE TE PERDORIMIT SISTEMEVE TE NGROHJES(DHE TE FTOHJES) ME RREZATIM 805

MSc.Ing Mimoza Demo 805

POSTMODERNISM: A WORLD WITH IMEDIATE INFORMATION 817

-FROM IDELOGY TO TECHNOLOGY- 817

Lirim Sulko 817

CHATIN SARAÇITHE FIRST ALBANIAN EXPRESSIONIST 820

Keidi Sejdiu 820

MULTICULTURALISM- THEORIES AND CHALLENGES 825

Marija Dulevska MSc 825

НОВИ ОБРАЗОВНИ ТЕХНОЛОГИИ ВО НАСТАВАТА 829

Горан Јованоски 829

BENZENE IN THE ENVIRONMENT AND ITS IMPACT ON HUMANS 833

Marija Stanojević, Strahinja Đorđević 833

POTENCIJALI ZA RURALNI I ODRŽIVI RAZVOJ U ZAŠTIĆENIM PREDELIMA PČINJSKOG OKRUGA 837

Dijana Stepova 837

PROCEEDINGS OF PRIMARY PAPER RECYCLING 842

Milica Stošić 842

ULOGA INFLACIJE U EKONOMIJI 848

Stefana Marković 848

FEMALE ENTREPRENEURSHIP IN SERBIA 854

Milena Mladenović, Bsc 854

Tatjana Stošić, Bsc 854

MYSTERIOUS-IMAGINARY WORLD OF MIRRORS IN CHILLDREN'S LITERATURE

Prof. Jovanka Denkova, Ph.D
Prof. Mahmut Celik, Ph.D.
Goce Delcev University – Stip, Republic of Macedonia
jovanka.denkova@ugd.edu.mk
mahmut.celik@ugd.edu.mk

Abstract: This paper considers the question of the theme of mirrors in literature for children and youth. The theme of mirrors comes from the realm of fantasy, and applied to literature for children, it can cause a surprise or fear of the unknown that appears behind the mirror. This topic will be considered in two novels from literature for children. However, unlike Jadranka Vladova, Lewis Carroll in his work through the mirror is a reverse world which operates under the principle of a chess game. Interestingly in the novel "Gledaloto zad ogledaloto" of Jadranka Vladova, which also distinguishes this novel from the novel "Alice on the other side of the mirror" from Lewis Carroll's mirror is connection with another subject that in "Alice ..." does not exist. In the novel by Jadranka Vladova it is the shoes which are an important element required for the transition from the real world into the world of the mirror. The shoes and the mirror works together, and if one of these elements is missing, the entrance into the world of the mirror can not be realized. In this work Jadranka Vladova parallel with real elements inserted and fantastic events. Contrary to the fantastic elements and chronotop located behind the mirror and where from Maja is "peaking" in to the future, Maja exists with quite real, everyday family, with real jobs, have friends, go to school and so on. Lewis Carroll and Jadranka Vladova although originating from different continents and work in different time, they are both writing about the same subject, the existence of a parallel fantasy world - the world of the mirror. This theme is characteristic of fiction but introduced and incorporated into a realistic context. The image of the mirror is in the very nature of fantastic literature that starts from the assumption that the fantastic is nothing but real planes breached the magic mirror or disordered consciousness in which things are perceived in their double existence. Thus, in the works of these writers perhaps through the mirror it represented the secret, hidden desire of the main characters, represented by their reflection in the mirror. They presented their wishes, views of the world, the image of their future ...
Key words: mirrors, fantasy, children's literature, Lewis Carol, Jadranka Vladova.

МИСТЕРИОЗНО-ИМАГИНАРНИОТ СВЕТ НА ОГЛЕДАЛАТА ВО КНИЖЕВНОСТА ЗА ДЕЦА

Проф. д-р Јованка Денкова
Проф.д-р Махмут Челик
Универзитет „Гоце Делчев"– Штип, Република Македонија
jovanka.denkova@ugd.edu.mk
mahmut.celik@ugd.edu.mk

Резиме: Во овој труд се разгледува прашањето за темата на огледалата во книжевноста за деца и млади. Темата на огледалата потекнува од сферата на фантастиката, и применета во книжевноста за деца, може да предизвика изненадување или страв од непознатото што се појавува зад огледалото. Оваа тема ќе се разгледува во два романи од книжевноста за деца. Меѓутоа, за разлика од Јадранка Владова, Луис Керол во неговото дело преку огледалото претставува еден обратен свет кој функционира според принципот на една шаховска игра. Интересното во романот „Гледалото зад огледалото", што воедно го разликува овој роман од романот „Алиса од другата страна на огледалото" од Луис Керол е поврзаноста на огледалото со друг предмет што во „Алиса..." во светот на огледалото не постои. Во романот на Јадранка Владова тоа се чевличките кои се важен елемент и кои се потребни за преодот од реалниот свет во светот на огледалото. Огледалото и чевличките функционираат заедно и доколку еден од овие елементи недостасува влезот во светот на огледалото нема да може да се реализира. Во ова свое дело Јадранка Владова паралелно со реалните елементи вметнала и фантастични настани. Наспроти фантастичните елементи и хронотопот кој се наоѓа зад огледалото и од каде што “ѕирка” во иднината, Маја егзистира со сосема реално, секојдневно семејство, со реални

професии, има другари, оди на училиште и сл. Луис Керол и Јадранка Владова и покрај тоа што потекнуваат од различни континенти и творат во различно време пишуваат за една иста тема, за постоење на еден паралелен, фантастичен свет – светот на огледалото. Ова е тема карактеристична за фантастиката но внесена и инкорпорирана во еден реален контекст. Претставата за огледалото е во самата природа на фантастичната книжевност која тргнува од претпоставката дека фантастичното не е ништо друго освен реалното прекршено на магичните рамнини на огледалото или во растроената свест, во која работите се согледуваат на нивното двојно постоење. Па така и во делата на овие писатели можеби преку огледалото е претставена тајната, скриена желба на главните јунаци, претставена преку нивниот одраз во огледалото. Претставени се нивните желби, гледишта на светот, сликата за нивната иднина...

Клучни зборови: огледала, фантастика, книжевност за деца, Луис Керол, Јадранка Владова.

1. ВОВЕД

Литературата за деца е мошне сериозен сегмент, на секоја национална литература во светот. Нејзината подразбирлива, но секако, секундарна дидактичност не ја намалува првичната и несомнената естетска вредност. Литературата за деца има два вида на читатели, односно реципиенти, а тоа се возрасните, а секако и оние за кои е таа наменета, а тоа се децата. Понекогаш, на возрасните, книгите за деца можат многу да им помогнат во разбирањето на детството, на сопственото, веќе неповратно минато, но и за она кое синхронично се случува пред нејзините очи. Првата мотивација за создавање на детската литература, е да ги воведе младите читатели во светот на возрасните, кои знае да биде многу страшен, заканувачки и непривлечен. Најблагородната функција на литературата за деца, е можноста на децата, мошне рано да им се пријде со разбирлива уметност и убавина, со што ќе се насочат нивниот вкус, навиките и вредносните критериуми. Во детската книжевност најчесто, доброто го победува злото. Детската возраст, истовремено е и кревка и чувствителна, таа е неповторливото време во кое возрасните можат да сторат нешто, од позиција на сегашноста и да ја откријат нивната иднина.

2. АЛИСА ВО СВЕТОТ НА ОГЛЕДАЛОТО

Во 1865 година, англискиот автор Чарлс Л. Доџсон, познат под името Луис Керол, ја пишува фантастичната авантура “Алиса во светот на огледалото”.[1] Ова дело е напишано за младите ќерки на Луисовиот пријател.[2]

„Алиса во светот на огледалото“ е книга која е исполнета со духовитост и што ги заразува читателите да ја читаат и истражуваат, благодарејќи на вметнатите фантастични елементи. Оваа книга претставува продолжение на “Алиса во земјата на чудата”, која е објавена во 1872 година. Првиот дел, односно претходно споменатиот е попознат во светски рамки, но тоа не значи дека „Алиса во светот на огледалото“ е понеинтересна. Заедничко за двете дела е ониричката фантастика, односно доживувањата за време на сонот. Првата книга се базира на шпил карти, а втората се темели врз шаховски фигури. Во почетокот на книгата се наоѓа илустриран дел за потезите на Алиса во партијата шах, како и црвените наспроти белите шаховски фигури. Иако партијата шах е добро разработена, сепак редоследот и правилата за движењето на шаховските фигури не е запазен. Според тоа, критичарите сметаат дека оваа партија шах во реалноста никако не би можела да се одигра. Во “Алиса во светот на огледалото”, протагонистот, односно Алиса е девојче на седум и пол години. Замисленото дејство се случува на 4 ноември 1860 година. Таа пораснала во богато семејство и добри манири, љубезна е и добро се однесува. Алиса има голема фантазија, имагинација и еден поголем нејзин

---

[1] Луис Керол, Алиса во светот на огледалото, Магор, Скопје, 2009.

[2] Луис Керол како професор по математика на Оксфордскиот универзитет, ни не сонувал дека ќе стане познат автор и тоа дека неговите читатели ќе бидат децата. Тој бил познат како сериозен професор, а неговите ученици го гледале како здодевен учител. Одреден период, размислувал да стане министер, а сепак под непријатната надворешност на Керол, лежи брилијантен и креативен уметник, надарен аматерски фотограф. Како личност бил срамежлив и резервиран околу возрасните, но се сроживувал и на уникатен начин ги сфаќал децата. Кога Керол се зближува со децата Лидл, а најмногу со Алиса, добива инспирација за неговото натамошно творештво. Тој често се состанува со трите девојчиња: Алиса, Лорина и Едит и по нивна желба им раскажува приказни, кои подоцна ги собира во едно дело. Во почетокот, неговите дела биле цел на критичарите кои мислеле дека неговите дела се премногу екстравагантни, апсурдни и иритирачки за децата. Но, и покрај тоа, тие стануваат интересни на публиката и доживуваат светска слава. Во 1881 година, Керол поднесува оставка од својата позиција, професор по математика, со цел во слободното време да пишува. Тој починал во неговиот семеен дом во Гилдфорд, Англија во 1898 година, на 66 годишна возраст.

проблем е да излезе од фантастичниот свет во кој што се наоѓа. Таа истовремено и се чувствува осамено и тоа придонесува до нејзината зголемена фантазија. Дејството започнува да се одвива кога Алиса и нејзината мачка Дина, се наоѓаат на фотелја во големата соба од куќата.

Алиса почнува да раскажува за светот кој би можел да постои од другата страна на огледалото, по што следува заспивањето на Алиса, со што започнуваат нејзините возбудливи фантастични авантури. Таа се огледува и влегува во огледалото. Алиса одеднаш се наоѓа пред каминот и поминува низ огледалото, каде што се случува обратно. И станува јасно дека таму владее законот на обратноста/спротивноста/опозитноста. Другата страна на огледалото ја гледа собата, која е слична со нејзината, но со неколку големи разлики. На каминот, несвесни за присуството на Алиса, се наоѓаат: црвениот крал и црвената кралица, два топа кои се шетаат и неколку бели пешаци. Тие не ја забележуваат, бидејќи се фигури од шах. Ликовите и сцените со кои се соочува таму, се комбинација на нејзините спомени и впечатоците од нејзината имагинација. Таа ги крева фигурите и ги преместува од едно на друго место. Потоа, до неа наоѓа книга која е обратно напишана од каде ја чита песната "Џабервок". Во следниот миг излегува од собата и влегува во градината. Таму се среќава со чудесни цвеќиња кои умеат да разговараат. Потоа наидува на кралицата, чија големина е иста како и на Алиса. Кралицата ја води Алиса до полињата со шах и ѝ дава инструкции како да ја одигра партијата шах и таа да стане кралица. Полињата со шах се претставени како зелено поле, а преминувањето од едно поле на друго е одделено со живописни барикади како на пример поточе. Со секој одигран потег, во дејството на романот започнува нова глава. Алиса низ текот на играта од пешак преминува во кралица. Таа доживува најразлични авантури каде што среќава антропоморфни ликови. Сите ликови кои се споменати во книгата, откако Алиса влегува во огледалото се шаховски фигури.

Во главите од романот се вметнати и детски песнички, а истовремено, Алиса разговара со ликовите од песничките. Во еден момент Алиса се наоѓа во воз, потоа се наоѓа во шумата, разговара со бубачка, која ја раскажува приказната за различни инсекти од светот на огледалото. По учењето на имињата на инсектите, Алиса тргнува и открива дека и таа ги има заборавено имињата на нештата, па дури и нејзиното име. Кога излегува од шумата, сеќавањето ѝ се враќа. Низ патувањето таа среќава карактеристични и познати личности (познати во времето кога е пишувана книгата): Твидлидам и Твидлиди и ривали Еднорогот и Лавот. Алиса, се среќава и со Белата кралица, а во една случка талкајќи низ рафтовите на една продавница, наоѓа јајце, кое се претвора во Хампти Дампти. Тој ја третира грубо, а исто така и цвеќињата, откако тие сфаќаат дека таа е човек. Пред да стане кралица, таа се среќава и со многу анимални ликови, како моржот, сабјарката, остригата и враната, за на крај, да се види себеси со круна на главата. Следниот миг, се наоѓа во друштво на Белата и Црвената кралица и здогледува замок со огромна врата, на која пишува "Кралицата Алиса". Алиса минува низ вратата, каде што пронаоѓа веселба, седнува и започнува да јаде. Потоа, заспива и се буди. Се наоѓа себеси, како ја држи Дина, а истовремено ја здогледува и белата мачка. Размислува дека нејзините мачки се всушност, некои од шаховските фигури. Во романот потезите на ликовите, го отсликуваат карактерот на самиот лик, на пример: расеаноста на Белата кралица.

За самиот автор, игрите на зборови биле вообичаена работа, па така тој го добива својот псевдоним, односно Луис Керол, кога од неговото вистинско име Чарлс Лутвиџ Доџсон, го преведува на латински, повторно на англиски и го менува редоследот. Иако, поминува повеќе од едно столетие откако е напишано ова дело, популарноста помеѓу децата и возрасните ширум светот, не стивнува. Преку делото, Луис Керол сака да ни ја прикаже перспективата на животот, погледната низ очите на Алиса (детето), на кој начин таа патува напред и повторно назад, преку светот на огледалото. Шахот е преставен како метафора за судбината, темите се основни и најчесто универзални. Преку шахот, Керол ја претставува интелегентната сила, која ги контролира потезите, без индивидуалната слободна волја на личноста. Најчесто нараторот се јавува во трето лице, иако повремено се појавува и во прво и во второ лице.

3. ГЛЕДАЛОТО ЗАД ОГЛЕДАЛОТО

Понатаму накратко ќе се запознаеме со романот на една наша авторка – Јадранка Владова[3]. Од посебно значење за фантастичната литература како и за литераурата за деца и млади е нејзиниот роман "Гледалото зад огледалото" напишан во 1999 година. Романот на Јадранка Владова е еден од романите во кои е претставен светот на огледалото како еден поинаков свет, свет дијагонално спротивен на реалниот. Во романот Гледалото зад огледалото, Јадранка Владова ја разработила темата за огледалата, карактеристична за фантастиката, но ја

[3] Таа е родена во Скопје на 20 април 1956 година. Јадранка била македонска универзитетска професорка, раскажувач, романсиер, есеист, критичар, книжевен теоретичар, преведувач. Умира на 11 декември 2004 година. Зад себе остава голем број на литературни дела од големо значење за македонската уметност и култура.

инкорпорирала во реален контекст. Радован Вучковиќ, зборувајќи за облиците на фантастичната книжевност, како особина на овој вид литература, паралелно со темата за двојниците ја истакнува и темата за огледалата: „...Претставата за огледалото е во самата природа на фантастичната книжевност која тргнува од претпоставката дека фантастичното не е ништо друго освен реалното (стварното) прекршено на магичните рамнини на огледалото или во растроената свест, во која работите се согледуваат во нивното двојно постоење: реалното и имагинарното. "Гледалото зад огледалото"[4] од Јадранка Владова започнува и завршува сосема реалистично. Доколку, не би биле неколкуте фантастични настани, би можел да се именува како чисто реалистичен роман. Главен лик во овој роман е девојчето Маја кое живее во современо семејство. Таткото работи во фирма за компјутери, мајката работи како професорка по француски јазик. Други ликови во овој роман а кои произлегле од перото на Ј.Владова се ликот на чичко Оливер, Јован, Никола и секако госпоѓа Благородна. Маја многупати се чувствувала осамена поради преголемата зафатеност на своите родители, и така, во едни такви услови, во еден обичен ден, Маја се запознава со сосетката госпоѓа Благородна. Описот на госпоѓата Благородна и на нејзиниот стан се предадени необично, при што уште со самото читање се стекнува впечаток дека станува збор за лице и за стан кои доаѓаат од минатото и кои не можат да се сретнат во сегашноста. Маја се спријателува со госпоѓа Благородна, и со нејзиниот внук Јован од Франција и тоа е причината поради која Маја многу почесто ќе оди во нивниот стан. Токму станот на бабата на Јован е местото каде се случува еден преод од реалното кон иреалното. Таму Маја го доживува своето прво необично искуство пред огледалото: "Кога се исправи нешто како електрична молња светна од огледалото и таа исплашена, само за миг, со делче од окото здогледа сосема инаква слика одразена во него...Се здогледа себеси, но зад неа не беше високиот метален сад од ходникот на Стојанови, туку некој предел сосем непознат.. после оваа случка животот на Маја повеќе не е ист" [5]. Ваквото необично доживување, Маја „толку ја исплаши што ги затвори очите, неврзаниот чевел ѝ се лизна низ прстите и таа исплашена погледна во огледалото, кое сега го одразуваше нејзиниот исплашен израз на лицето, чадорите..."(стр.73-74). Животот продолжува според секојдневните обврски, но животот на Маја не е повеќе ист. Таа повеќе не е осамена, бидејќи: „Откако го сретна Јован, а потоа и Никола, таа почна да чувствува нешто необично. Некоја необјаснива возбуда, некоја топлина ја обземаше кога тие ќе ѝ се загледаа в очи, некоја радост ќе ја пресечеше во градите кога ќе ги здогледаше пред училиштето...Со нив двајцата се чувствуваше безвременска, не размислуваше за годините, секогаш имаше за што да зборува"(стр.93). Вториот натприроден настан повторно се случува ненадејно: „Во ходникот погледот како молња ги фати сребрените чевли под огледалото. Подзастана. Се чудеше... Од каде сега пак никнаа... Јован ги поттурна во шкафот под огледалото! Се колебаше, но десната нога, привлечена како со магнет се мушна во широкиот чевел. Маја ги отвори исплашено очите и во огледалото здогледа долга улица која никако не можеше да биде глетка од ходникот на Стојанови! Со страв го поттурна чевелот и задишано истрча по скалите дома"(стр.111). Маја на никого не ги раскажува своите доживувања пред огледалото, па дури и самата е несигурна во нив. Сака да го сподели тоа свое искуство со другарите Јован и Никола, но „сепак мислеше дека не е доволно сигурна, дека овојпат ќе провери, а потоа сѐ ќе им раскаже... "(стр.132, потцртаното-мое, Ј.Д.).

Од потцртаното се гледа дека несигурноста кај ликот постојано е присутна, особено кога ќе се земе во предвид претходно кажаното, дека Маја можела да сонува и среде бел ден само со едно затворање на очите. Од тие причини, ваквата несигурност е присутна и кај читателот. Како и да е, останува впечатокот за нешто необјаснето, необично кое одненадеж се случува во секојдневието. Тој ненадеен продор на необичното, натприродното во секојдневното и обичното го раѓа фантастичното. „Фантастичната приказна го ситуира чудото во нашиот свет и во нашето време, а не во некаков фиктивен свет и фиктивно време. Таа поврзаност на чудото со опипливата, конкретна реалност, реалност која освен чудото, е насликана автентично, не му дозволува на читателот сето тоа да го прифати како лага..."(стр.15). На стр.132 Маја го доживува своето последно необично искуство пред огледалото: „Кога ги отвори очите таа здогледа осветлена улица во непознат град... Продавниците беа испишани со имиња на француски"(стр.133-134).

Кога подоцна си го анализира виденото во огледалото, Маја сфаќа дека огледалото ѝ покажало нејзина слика заедно со Јован и Никола во непознат град, веројатно во Франција, бидејќи насекаде околу себе го слушала францускиот јазик, а не е за занемарување и фактот што Јован живее кај баба си Благородна во Македонија, но неговите родители се во Франција: „Таа сега веќе беше сигурна дека оној од огледалото, оној што насмевнато ја гушна во некој град во Франција е Јован. Сѐ уште не ѝ беа јасни некои работи... Маја беше сигурна дека патуваше во времето. Беше сигурна дека доживеала чудо со волшебните чевли, бидејќи, да, тие беа волшебни... И огледалото имаше некои моќи... Добро, без чевлите тоа ја покажуваше само обичната слика

[4] Јадранка Владова, Гледалото зад огледалото, Детска радост, Скопје, 1999.
[5] Исто, стр.73

во ходникот на Стојанови... Колку и да беше тоа чудно, Маја беше сигурна дека доживеала чудо“(стр.141). Во контекст на цитатот е кажувањето на Цветан Тодоров: „Огледалото е присутно кога јунаците на приказната треба да го направат решавачкиот чекор кон натприродното...“[6]

Чудото останува докрај необјаснето, што е услов за создавање на фантастичниот ефект, дотолку повеќе што: „Маја веќе никогаш не можеше да го повтори својот експеримент со волшебните чевли, или пак, огледалото беше волшебно? Таа никогаш не дозна кој од нив ја имаше волшебната моќ, бидејќи тие два предмета беа разделени. Можеби нивната волшебност беше заедничка, па разделени ја губеа мо}та?...Понекогаш ѝ беше жал. Но, најчесто беше среќна дека ѕирнала во едно таинство...“(стр.168-169).

Желбата да се нурне во непознатото останува и понатаму: „Маја честопати во ходникот се загледуваше во огледалото, ама тоа секогаш ја покажуваше истата слика: закачалката, металниот сад со чадорите, делче од ламбата горе и делче од плочките долу“(стр.169). Или, според зборовите на Цветан Тодоров: „Обичниот поглед ни го открива обичниот свет, свет без тајни. Посредниот поглед е единствениот пат кон чудесното“.[7]

Но, на последната страница, Маја го дава и податок кој асоцира дека навистина нешто се случило, нешто од кое останала трага. На роденденската прослава „од Јован го доби дебелото сребрено синџирче што нема да го симне никогаш, истото што си го здогледа околу вратот во францускета улица, во огледалото…“(стр.168). За реалното постоење на еден фантастичен свет - во книжевна смисла - не е неопходно во него да веруваат сите јунаци. Меѓутоа, нужно е во него да верува - писателот“.[8] Писателот настојува да го увери читателот во веродостојноста на раскажаното и затоа ја применил постапката кога „нараторот го користи првото лице преку кое е во состојба најдиректно да сведочи дека она што се случило, се случило во непосредната реалност, па читателот се идентификува со раскажувачот и е вовлечен во амбивалентното движење на дејството меѓу крајностите“.[9]

За читателот, останува неизвесно дали се работи за „фантастичен свет кој постои сам за себе или само за халуцинантно доживување во рамките на реалното“.[10]

Ако ја користиме терминологијата на Лорета Георгиева-Јаковлева: „...Настаните се поделени на две фабуларни линии: настани што создаваат илузија на секојдневното живеење и настани кои излегуваат од рамките на вообичаеното и влегуваат во сферата на фантастичното“[11], јасно е дека треба да се пристапи кон анализа на настаните во делото, од причина што: „Бидејќи фантастичната литература бара анализа на фантастичниот свет, тој мора да биде поврзан со фантастичниот настан. Во фантастичната литература за настан ќе го определиме сето она што излегува од рамките на вообичаеното, рационалното, она што е вон рамките на човековото секојдневно искуство... Како настан се доживува секое дејство што ја минува границата на тој познат, вообичаен свет, односно секое дејство со кое се остварува премин преку границата на семантичкото поле на секојдневието“.[12] Настаните од првата група - оние кои го сочинуваат секојдневниот, обичен декор - се однесуваат на секојдневниот живот во семејството на Маја, одењето на училиште, познанството со г-ѓата од приземјето - Благородна, другарувањето на Маја со Јован и Никола, заедничкото одење на концерти, заедно учат да возат велосипеди низ градот, настаните поврзани со врската на чичко Оливер со Катерина што внесува немир кај сите и други. Во втората група настани - оние кои излегуваат од рамките на вообичаеното и влегуваат во еден надреален свет - спаѓаат трите излети или доживувања на Маја додека стои пред огледалото во ходникот на г-ѓа Благородна.

Според ова, и просторот во романот Гледалото зад огледалото може да се подели на реален и иреален. Реалниот простор е оној што ја опкружува Маја во секојдневното живеење, а иреалниот е оној кој таа го создава со мечтаењето преку ден, бидејќи Маја секогаш умеела да замижи, да се загледа во мракот под клепките (...) и тогаш, глува за сите звуци, како низ тунел да го продолжи просторот. ...И никогаш не ѝ било неопходно да ги облече пижамите за да влезе таму... Маја секогаш знаеше како да влезе во соништата и сред бел ден“(стр.13). Проширувањето на просторот со помош на имагинацијата е погодно поле за појава на фантастичниот настан. Или како што вели Роже Кајоа: „Просторот може да биде „стиснат или проширен, запрен, повторен или пресвртен... Просторите поседуваат повеќе (...) димензии, се судираат еден со друг,

---

[6] Cvetan Todorov, Uvod u fantastičnu književnost, Pečat, Beograd, 1987, str.125.
[7] Cvetan Todorov, nav. delo, str.126.
[8] Borislav Pekiħ, Fantastika i pseudo-fantastika „Zlatnog runa“, Srpska fantastika, SANU, Beograd, 1989, str. 627.
[9] Radovan Vučković, Oblici fantastične književnosti, Izraz, br. 7-8, Svjetlost, Sarajevo, 1986, str.7.
[10] Borislav Pekiħ, Fantastika i pseudo-fantastika „Zlatnog runa“, Srpska fantastika, SANU, Beograd, 1989, str. 628
[11]Лорета Георгиевска Јаковлева, Фантастиката и македонскиот роман, Институт за македонска литература, Скопје, 2001, стр.125.
[12]Исто, стр. 126.

одбиени се на некој необјаснив начин или претрпуваат недопустливи празнини. Еден јунак (...) се наоѓа одеднаш во еден паралелен свет: достатно е само едно лизнување, една расеаност, еден поттик на воздухот. Тој ќе може да се врати во својот само користејќи ја одново едната од точките каде што се допираат и влегуваат еден во друг, во непредвидливи интервали, световите - двојници“.[13] Тоа "лизнување" кое го спомнува Кајоа, всушност, е преминот од реалниот во иреалниот простор, кој е остварен со помош на чудесни елементи, со волшебни предмети кои дејствуваат само кога се употребуваат заедно. Огледалото, според Маја, е „најубавото огледало на светот (поточно огледало со најубавата рамка на светот)...“(стр.73), а чевлите биле „многу необични... ...Сребрени, со тенки ремчиња испреплетени над прстите, со тенка штикла и со сребрени ленти...Тие сребрени чевли, неколку броја поголеми од нејзината нога, со некаква магична привлечност ја повикаа... изгледаа како балски чевли“(стр.73).

Лидија Капушевска-Дракулевска (според терминологијата на Бахтин) разликува хронотоп на патот и хронотоп на прагот. „Хронотопот на прагот покажува дека светот е поделен на два дела: видлив и невидлив, познат и непознат, обичен и необичен. ...Границата е најважно типолошко обележје на просторот и таа целокупниот простор на текстот го дела на два потпростори, кои меѓу себе не се сечат, при што првиот простор е реален, конкретен, секојдневен, обичен, безбеден, познат, а вториот - иреален, нестварен, необичен, непознат... “[14] Границата меѓу двата простори е огледалото кое служи како медиум кој еманира слики, визии од иднината на главната хероина и нејзините пријатели. „Треба да се пречекори границата меѓу два дела на просторот за да се стапи во акција, т.е. за да може да се одигра фантастичниот настан“.[15] Во романот Гледалото зад огледалото од Јадранка Владова, од едниот во другиот простор се влегува веднаш, тоа секогаш се случува кога Маја е сама, преминот е привремен, значи постои можност за безбедно враќање во обратна насока/ назад во секојдневниот, познат, стабилен, реален простор и во тоа е поврзаноста со областа на чудесното, бидејќи оваа, типично фантастична тема во фантастиката најчесто завршува со тоа што огледалото носи трагични последици и пораки... Престојот во иреалниот простор трае само онолку колку што сака главната хероина, се враќа назад со соблекувањето на сребрените (чудесни?) чевли. Волшебните чевли на г-ѓа Благородна се главното средство со кое се реализира преодот во иреалното. Нивното потекло докрај останува непознато, а постојат само некои матни алузии: „Госпоѓата Благородна претпоставуваше дека тие чудни, сребрени чевли на кои одвај се присеќаваше дека некогаш ги носела на Пролетниот бал, ги зела ќерка ѝ во Париз”(стр.168-потцртаното-мое, Ј.Д.). Сите потцртани делови во оваа наративна секвенца упатуваат на нејасното, непределено и таинствено потекло на чевлите на г-ѓа Благородна, а тие така и исчезнуваат - со претпоставка. Чевлите се типичен реквизит од сказните, со кој јунакот ги остварува своите цели. Зборувајќи за разните видови чудесно, меѓу кои ги спомнува хиперболичното чудесно, егзотичното чудесно и научно чудесното, Цветан Тодоров го спомнува и инструменталното чудесно, каде се појавуваат разни чудесни направи, кои изгледаат сосема обично, но кои имаат волшебно потекло и кои служат за воспоставување на врска со други светови“.[16]

Трипати ќе се реализира преодот во иреалното, при што првиот пат како резултат на шокот Маја ја губи и свеста. „Она што е заедничко за сите овие ...типови на фантастика, тоа е напнатоста меѓу реалните и иреалните елементи кои го сочинуваат светот на фантастичните ликови, слики и ситуации...“[17]

По првото натприродно искуство таа чувствува страв и ужас, но со секое наредно искуство, стравот сè повеќе се губи и останува вербата и оптимизмот во поубавата иднина. Или, според искажувањето на Лорета Георгиевска - Јаковлева: „По доживувањето на необичниот настан, враќањето е безболно, но веќе не важат истите вредности. Патот во необичното носи и нови сознанија кои полека, но сигурно го деструираат постоечкото“.[18] Во прилог на тоа се и завршните зборови на главната хероина Маја: „Ќе почекам. Сега не сум сама, па не е тешко. ... Сега сакам полека, сосем полека да раснам“(стр.169).

4. ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДБИ

Вакви натприродни настани кои се случуваат пред огледалото, а ги доживува Маја се три. При третиот премин во светот на огледалото Маја се огледува, и се препознава себе со Јован во еден непознат град најверојатно

---

[13] Роже Кајоа, Од бајките до научната фантастика, Разгледи, Скопје, бр.7, 1972, стр. 757.

[14] Лидија Капушевска Дракулевска, Во лавиринтите на фантастиката, Магор, Скопје, 1998, стр.93

[15] Лорета Георгиевска Јаковлева, Фантастиката и македонскиот роман, Институт за македонска литература, Скопје, 2001, стр.129.

[16] Cvetan Todorov, Uvod u fantastičnu književnost, Pečat, Beograd, 1987, str.60-61.

[17] Radovan Vučković, Oblici fantastične književnosti, Izraz, br. 7-8, Svjetlost, Sarajevo, 1986, str.16

[18] Лорета Георгиевска Јаковлева, Фантастиката и македонскиот роман, Институт за македонска литература, Скопје, 2001, стр. 131.

во Франција. Во овој преод во еден друг свет Маја ќе се види себеси измената, порасната, созреана. Огледалото во ходникот на госпоѓа Благородна е всушност границата помеѓу фантастичниот и реалниот свет. Тоа е еден медиум кој еманира слики, визии од иднината на главниот лик во романот и нејзините пријатели. Огледалото овде функционира како една машина за патување низ времето, во овој случај во иднината. Од едниот во другиот простор се влегува веднаш, тоа секогаш се случува кога Маја е сама, преминот е привремен, значи постои можност за враќање во обратна насока/ назад во секојдневниот живот, познат, стабилен, реален простор и во тоа е поврзаноста со областа на чудесното. За разлика од Јадранка Владова, Луис Керол во неговото дело преку огледалото претставува еден свет на обратноста кој функционира според принципот на една шаховска игра. Интересното во романот „Гледалото зад огледалото“, што воедно го разликува овој роман од романот „Алиса од другата страна на огледалото“ од Луис Керол е поврзаноста на огледалото со друг предмет што во „Алиса...“ во светот на огледалото не постои. Во романот на Јадранка Владова тоа се чевличките кои се важен елемент и кои се потребни за преодот од реалниот свет во светот на огледалото. Огледалото и чевличките функционираат заедно и доколку еден од овие елементи недостасува влезот во светот на огледалото нема да може да се реализира. Во ова свое дело Јадранка Владова паралелно со реалните елементи вметнала и фантастични настани. Наспроти фантастичните елементи и хронотопот кој се наоѓа зад огледалото и од каде што “ѕирка” во иднината, Маја егзистира со сосема реално, секојдневно семејство, со реални професии, има другари, оди на училиште и сл. Покрај фантастичните и реални елементи во овој роман присутни се и сказновидни елементи што ни говори за една тенденција за мешање на жанровите во македонската литература во согласност со современите текови во европската и во светската литература за деца и млади.

Од погоре кажаното можеме да заклучиме дека Луис Керол и Јадранка Владова и покрај тоа што потекнуваат од различни континенти и творат во различно време пишуваат за една иста тема, за постоење на еден паралелен, фантастичен свет – светот на огледалото. Ова е тема карактеристична за фантастиката но внесена и инкорпорирана во еден реален контекст. Претставата за огледалото е во самата природа на фантастичната книжевност која тргнува од претпоставката дека фантастичното не е ништо друго освен реалното прекршено на магичните рамнини на огледалото или во растроената свест, во која работите се согледуваат на нивното двојно постоење. Па така и во делата на овие писатели можеби преку огледалото е претставена тајната, скриена желба на главните јунаци, претставена преку нивниот одраз во огледалото. Претставени се нивните желби, гледишта на светот, сликата за нивната иднина...

5. ЛИТЕРАТУРА

[1] В. Pekiħ, Fantastika i pseudo-fantastika „Zlatnog runa“, Srpska fantastika, SANU, Beograd, 1989.
[2] C. Todorov, Uvod u fantastičnu književnost, Pečat, Beograd, 1987.
[3] R. Vučković, Oblici fantastične književnosti, Izraz, br. 7-8, Svjetlost, Sarajevo, 1986.
[4] Radovan Vučković, Oblici fantastične književnosti, Izraz, br. 7-8, Svjetlost, Sarajevo, 1986.
[5] Ј. Владова, Гледалото зад огледалото, Детска радост, Скопје, 1999.
[6] Л. Георгиевска Јаковлева, Фантастиката и македонскиот роман, Институт за македонска литература, Скопје, 2001.
[7] Л. Капушевска Дракулевска, Во лавиринтите на фантастиката, Магор, Скопје, 1998.
[8] Л. Керол, Алиса во светот на огледалото, Магор, Скопје, 2009.
[9] Р. Кајоа, Од бајките до научната фантастика, Разгледи, Скопје, бр.7, 1972.